

**INTERVENTION OF STRATEGIC BEHAVIOR
IN CONFLICT SITUATIONS AND CHARACTER ACCENTUATIONS
TO CADETS AND STUDENTS**

**ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК СТРАТЕГІЙ ПОВЕДІНКИ
У КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЯХ Й АКЦЕНТУАЦІЙ ХАРАКТЕРУ
У КУРСАНТІВ І СТУДЕНТІВ**

*Nataliia O. Svitlychna
Iryna Yu. Ostopolets
Alona A. Mostytska*

Abstract. The article is sanctified to the study of intercommunication between strategy of behavior of man in a conflict and character accentuation, as far as strongly they are constrained between themselves and as influence on each other. To investigate the types of accentuations character and strategy of behavior in a conflict. To analyse the features of intercommunication between strategies of behavior in conflict situations and accentuations character for cadets and students.

Key words: conflict situation, character accentuation, conflict, strategy of behavior.

Анотація. Стаття присвячена вивченню взаємозв'язку між стратегією поведінки людини у конфлікті та акцентуацією характеру, наскільки сильно вони пов'язані між собою та як впливають один на одного. Дослідити типи акцентуацій характеру та стратегії поведінки у конфлікті. Проаналізувати особливості взаємозв'язку між стратегіями поведінки у конфліктних ситуаціях й акцентуаціями характеру у курсантів і студентів.

Ключові слова: конфліктна ситуація, акцентуація характеру, конфлікт, стратегія поведінки.

Кожен день усі люди взаємодіють з іншими людьми: спілкуються, обмінюються інформацією, домовляються чи сваряться. У разі виникнення конфліктної ситуації, кожна людина по різному себе веде: намагається вирішити проблему чи запалює більше, приймає думку іншої людини чи відстоює свою, відкрито висказує все, що думає, чи на одинці з неприємелем. Ці, та багато інших поведінкових реакцій залежать від акцентуації характеру конфліктуючої людини, яка впливає на вибір стратегії поведінки у конкретній ситуації. Стратегія поведінки людини – це шлях до вирішення конфлікту.

У нашому дослідженні ми визначаємо взаємозв'язок між стратегією поведінки людини у конфлікті та акцентуацією характеру, наскільки сильно вони пов'язані між собою та як впливають один на одного.

Вивченням проблеми займалися такі учені як Карл Леонгард, А. Є. Личко, В. М. Бехтерев, П. Б. Ганнушкін, О. В. Кербіков, Г. К. Ушаков.

Акцентуація характеру – це особливість характеру людини, що знаходиться у межах клінічної норми, при якій окремі його риси надмірно посилені, унаслідок чого виявляється вибіркова уразливість стосовно одних психогенних впливів при збереженні високої стійкості й адаптованості до інших. Акцентуації не є психічними розладами, але за певними своїми властивостями схожі з розладами особистості, що дозволяє робити припущення про наявність між ними зв'язку³⁹⁰.

Розрізнення патологічних і нормальних характерів є досить складним. З одного боку вісь, яка розділяє другу та третю зони, опиняються індивіди, вивченням яких займається психологія, з іншого – мала психіатрія. Звісно, що дана вісь розмита. Тим не менше існують критерії, які дозволяють її приблизно локалізувати на вісі інтенсивності характерів. Таких критеріїв три, та вони відомі як критерії психопатій Ганнушкіна-Кербікова³⁹¹.

Характер можна вважати патологічним, тобто розцінювати як психопатію, якщо він є:

- 1) відносно стабільним у часі, тобто мало змінюється протягом життя;
- 2) має тотальність проявів характеру: при психопатіях одні й ті самі риси характеру виявляються всюди: вдома та на роботі, на відпочинку, серед знайомих або чужих людей – за будь-яких обставин;
- 3) соціально-дезадаптований, що полягає у тому, що у людини постійно виникають життєві труднощі, причому ці труднощі переживає або вона сама, або оточуючі її люди, або один та інші разом³⁹².

У випадку акцентуацій характеру може не бути жодної з перерахованих ознак психопатій, принаймні ніколи не присутні всі ознаки відразу. Відсутність першої ознаки виражається в тому, що акцентуований характер не проходить "червоною ниткою" через все життя. Зазвичай він загострюється в підлітковому віці, а з досягненням людиною дорослості згладжується. Друга ознака, тотальність, також не обов'язкова: риси акцентуованих характерів проявляються не у будь-якому середовищі, а тільки в особливих умовах. Нарешті, соціальна дезадаптація при акцентуаціях або не настає взагалі, або буває нетривалою³⁹³.

А. Є. Личко виділяє наступні типи акцентуацій: гіпертимний, циклоїдний, лабільний, астеноневротичний, сенситивний, психастенічний, пизоїдний, епілептоїдний, істероїдний, нестійкий та конформний³⁹⁴.

³⁹⁰ Гиппенрейтер Ю. Б. (1982) Психология индивидуальных различий, с. 64.

³⁹¹ Крилов А. А. (1998) Психология, с. 53-55 с.

³⁹² Гуревич К. М. (1981) Психологическая диагностика: проблемы и исследования, с. 50.

³⁹³ Реан А. А. (1998) Социальная педагогическая психология, с. 40.

³⁹⁴ Личко А. Е. (1982) Психопатии и акцентуации характера у подростков. Психология индивидуальных различий, с. 288-318.

Механізми формування характеру людини в онтогенезі. Пам'ятаючи про те, що характер є набутою якістю людини, зауважимо, що формування характеру – це тривале становлення постійних психологічних утворень під впливом об'єктивних і спеціально створених для особистості умов. На формування характеру найістотніше впливають загальні фактори становлення особистості:

- 1) біологічна основа;
- 2) соціальне середовище;
- 3) активність самої людини.

Конфлікт – особливий вид взаємодії, в основі якого лежать протилежні та несумісні цілі, інтереси, типи поведінки людей і соціальних груп, які супроводжуються негативними психологічними проявами.

Виникнення конфліктів є об'єктивним і неминучим явищем, адже життя – це постійний діалектичний процес виникнення проблем та їх наступного вирішення. Якщо у стосунках між людьми проблем не виникає, тоді наявним є факт “застою”, відсутності розвитку. Взаємовідносини людей, у яких відсутні конфлікти, поступово згасають. Конфлікти, в свою чергу, породжують відповідальність і небайдужість, стимулюють оновлення та поліпшення стосунків між людьми. Тому, проблема, здебільшого, полягає не в наявності самого факту конфлікту, а у тому, який характер він носить – деструктивний чи конструктивний – і яким чином розв'язується.

Коли людина знаходиться в конфліктному протистоянні, для більш ефективного вирішення проблеми необхідно вибрати певний стиль поведінки. При цьому йому необхідно враховувати власний стиль, стиль інших, залучених в конфлікт людей, а також природу самого конфлікту. Стиль поведінки у конфлікті збігається за значенням із способом його дозволу. Вибір поведінки у конфліктній ситуації у значній мірі залежить від акцентуації характеру конкретної людини.

Важливим для подальшого вивчення поставленого питання є чіткий поділ понять «конфліктна особистість» й «особистість у конфлікті». Якщо говорити про загальні підстави, то це участь особистості у конфлікті. Підставою для поділу є те, що у першому випадку сама особистість є джерелом й умовою динаміки конфліктного явища, у той час як у другому випадку конфлікт виступає умовою динаміки особистості.

Таким чином, конфліктною можна назвати таку особистість, яка на базі окремих психологічних характеристик виступає ініціатором великої кількості негативних, або деструктивних конфліктів, а крім того, має схильність до залучення у конфлікти, які створюють інші.

Конфліктна поведінка пов'язана з певними рисами акцентуації характеру та якостями особистості, такими як: нетерпимість до недоліків інших, знижена самокритичність, імпульсивність до агресивної поведінки, до підпорядкування інших, неухважності до людей, користолюбство, егоїзм. Причини конфліктів можуть корінитися в особистісній своєрідності членів колективу, це насамперед: невміння контролювати свій емоційний стан, низький рівень самоповаги, агресивність, підвищена тривожність, некомунікабельність, надмірна принциповість.

Вплив типу акцентуації характеру особистості на вибір її поведінки у конфліктній ситуації дуже великий. Це пов'язано з тим, що вони є вродженими, та складають основу індивідуальності особи.

Дослідження наукової літератури з питань психологічних передумов конфліктної взаємодії дозволяє говорити про те, що у схильності до конфлікту велику роль відіграє особистісна схильність. Прихильники персонологічного підходу у конфліктології розглядають особистість як одиницю аналізу конфліктної ситуації, підкреслюючи вагомий вклад особливостей особистості у формуванні, а також розвитку конфліктних явищ.

Вміння володіти собою, своїми емоціями та вибір поведінки у конфліктній ситуації, це одні з найважливіших характеристик, які повинні бути у кожного фахівця в його професійній діяльності, яка передбачає не тільки наявність певних психологічних знань, а й сформованість деяких спеціальних навичок: вміння вирішувати конфлікти не завдаючи шкоди жодному з членів конфлікту, беручи до уваги індивідуальні властивості кожного.

Дослідження проводилося на базі Національного університету цивільного захисту України у групі, до якої увійшли курсанти факультету пожежної безпеки, та на базі факультету фізичного виховання Донбаського державного педагогічного університету (м. Слов'янськ). Загальна кількість учасників 40 осіб, вік респондентів від 19 до 21 років.

Для виявлення, яку поведінку обирає людина у конфлікті, ми використали опитувальник «Поведінка у конфлікті» К. Томаса.

Табл. 1. Показники частоти вибору способів регулювання конфліктів у досліджуваній групі (бали)

<i>Шкали</i>	<i>M±σ</i>
Змагання	5,85±2,7
Прийняття	4,3±1,7
Компроміс	7,45±1,6
Уникнення	5,95±2,4
Співпраця	6,4±1,8

З отриманих результатів були зроблені наступні висновки:

Більшість курсантів і студентів досліджуваної групи, у разі виникнення конфлікту, намагаються знайти спільну мову та конструктивно його розрішити, здатні іти на компроміс. При цьому, вони розуміють, що неможливо повністю задовольнити інтереси обох сторін, через що не мають намірів приносити у жертву власні інтереси заради інших людей.

Для визначення типу акцентуацій характеру ми використовували «Характерологічний тест» К. Леонгарда та Н. Шмішека. Отримані результати за даним тестом відображені у таблиці 2.

У таблиці 2, за середніми показниками по усій досліджуваній групі, ми бачимо, що найпоширенішими типами акцентуацій характеру серед курсантів і студентів є гіпертимний, демонстративний та циклотимічний. Менше поширеними є застрягаючий, афективно-екзальтований, збудливий, емотивний

та педантичний типи. Дістемічний і тривожно-боязливий типи майже не поширені.

Табл. 2. Показники визначення типу акцентуацій у досліджуваній групі (бали)

Тип акцентуації	$M \pm \sigma$
Демонстративний	15,5±3,5
Педантичний	10,8±5,2
Застрягаючий	14,1±3,5
Збудливий	12,3±3,5
Гіпертимний	15,85±3,2
Дістемічний	8,45±2,7
Тривожно-боязливий	7,35±3,9
Циклотимічний	15,05±4,5
Афективно-екзальтований	13,5±2,6
Емотивний	11,7±4,5

З цього ми зробили наступні висновки: серед досліджуваних нами курсантів і студентів переважними є такі риси: контактність, прагнення до лідерства, переоцінка своїх можливостей, бувають різкі зміни настрою, що можуть призвести до бурхливих реакцій на деякі події, дратівливі, люблять коли їх хвалять, тяжко переносять невдачі.

Для виявлення особистісної характеристики схильності суб'єкта до конфліктності й агресивності ми використовували методіку «Особистісна агресивність та конфліктність» Є. П. Ільїна та П. А. Ковальова. Отримані дані за даною методикою відображені у таблиці 3.

Табл. 3. Показники особистісної характеристики схильності суб'єкта до конфліктності й агресивності у досліджуваній групі (бали)

Шкали	$M \pm \sigma$
Запальність	4,95±1,2
Напористість	4,95±1,1
Образливість	4,95±1,3
Непоступливість	5,65±2
Безкомпромісність	6,6±1,3
Мстивість	3,7±1,1
Нетерпимість до чужої думки	4,55±1,1
Підозрілість	4,9±1,1
Позитивна агресивність	5,3±1,1
Негативна агресивність	4,55±1,1
Узагальнена конфліктність	5,35±1,5

За даними таблиці 3 можна зробити висновок про ступінь виразності показників агресивності та конфліктності. У курсантів і студентів дослідженої групи більш виражена позитивна агресивність, ніж негативна. Загальна конфліктність знаходиться на одному рівні з позитивною агресивністю. Це вказує на те, що у разі виникнення конфліктної ситуації, агресія, що з'являється

у цей момент у досліджуваних, спонукає їх розпочати активну діяльність, яка спрямована на вирішення цього питання конструктивно, без завдання шкоди конфліктуючій стороні та собі.

Далі, у нашій роботі, ми досліджували взаємозв'язок між стратегіями поведінки у конфліктних ситуаціях й акцентуаціями характеру у курсантів і студентів НУЦЗУ.

Для визначення взаємозв'язку між типом акцентуацій характеру та яку поведінку обирають у конфліктній ситуації курсанти та студенти нами були використані «Характерологічний тест (К. Леонгарда та Н. Шмішека)» й опитувальник «Поведінка у конфлікті (К. Томаса)». Отримані дані відображені у таблиці 4.

Табл. 4. Показники рівнів взаємозв'язку між типами акцентуацій характеру та поведінкою конфлікту у групі досліджуваних (бали)

Типи акцентуацій	Типи поведінки	Змагання	Співпраця	Компроміс	Уникнення	Прийняття
Демонстративний		0,17	-0,23	0,14	0,02	-0,13
Педантичний		-0,17	0,2	0,13	0,18	-0,37*
Застраючий		0,49***	-0,17	-0,009	-0,18	-0,34*
Збудливий		-0,3*	-0,09	0,26	0,23	-0,016
Гіпертимний		0,19	0,12	0,13	-0,24	-0,16
Дістемічний		0,23	-0,23	-0,11	0,04	-0,13
Тривожно-боязливий		0,019	0,03	-0,15	0,32*	-0,32*
Циклотимічний		-0,4**	0,33*	-0,25	0,46**	-0,09
Афективно-екзальтований		-0,39**	0,07	0,06	-0,09	0,52***
Емотивний		0,26	-0,3*	-0,02	-0,05	-0,008

При дослідженні взаємозв'язку між типами акцентуацій характеру та поведінкою конфлікту ми отримали прямі та зворотні зв'язки на різних рівнях за шкалами. Прямі зв'язки між шкалами: застраючий тип акцентуації та тип поведінки змагання, афективно-екзальтований тип акцентуації та тип поведінки прийняття, циклотимічний тип акцентуації та тип поведінки уникнення, тривожно-боязливий тип акцентуації та тип поведінки уникнення, циклотимічний тип акцентуації та тип поведінки співпраці. Зворотні зв'язки були виявлені за шкалами: циклотимічний тип акцентуації та тип поведінки змагання, афективно-екзальтований тип акцентуації та тип поведінки змагання, педантичний тип акцентуації та тип поведінки прийняття, застраючий тип акцентуації та тип поведінки прийняття, збудливий тип акцентуації та тип поведінки змагання, тривожно-боязливий тип акцентуації та тип поведінки прийняття, емотивний тип акцентуації та тип поведінки співпраці.

Наступним етапом нашого дослідження було проведення дослідження для визначення взаємозв'язку між типом акцентуацій характеру та особистісними

характеристиками схильності курсантів і студентів до конфліктності й агресивності. Для цього ми використовували «Характерологічний тест (К. Леонгарда та Н. Шмішека)» та методику «Особистісна агресивність та конфліктність (Є. П. Ільїна та П. А. Ковальова)». Отримані дані відображені у таблиці 5.

Табл. 5. Показники рівнів взаємозв'язку між типами акцентуації характеру та особистісною агресивністю та конфліктністю у групі досліджуваних (бали)

Типи темпераменту \ Типи агресивності	Запальність	Напористість	Образливість	Непоступливість	Безкомпромісність	Мстивість	Нетерпимість до чужої думки	Підозрілість
Демонстративний	0,09	-0,06	-0,14	0,3*	-0,29	-0,22	0,15	-0,27
Педантичний	-0,09	0,36*	0,08	0,46**	0,23	-0,17	0,28	0,08
Застрягаючий	-0,42**	0,45**	0,44**	0,36*	-0,08	0,17	-0,02	0,44**
Збудливий	0,44**	-0,11	0,55***	-0,07	0,26	-0,75***	0,09	0,27
Гіпертимний	-0,04	2,012	-0,002	0,31*	0,37*	-0,17	0,08	-0,1
Дістемічний	-0,32*	0,39**	-0,23	0,05	0,14	0,24	0,43**	0,34*
Тривожно-боязливий	0,3*	-0,05	0,38*	0,003	-0,25	0,03	0,46**	-0,03
Циклотимічний	-0,05	-0,19	0,44**	0,14	0,09	-0,03	0,37**	0,43**
Афективно-екзальтований	0,02	-0,08	0,47***	-0,01	0	-0,16	-0,16	0,23
Емотивний	0,25	-0,22	0,1	0,49***	-0,19	-0,54***	0,27	-0,36*

При дослідженні взаємозв'язку між типами акцентуації характеру та особистісними характеристиками схильності курсантів і студентів до конфліктності й агресивності, за якими ми отримали наступні результати на різних рівнях за шкалами. Прямі зв'язки між шкалами: збудливий тип акцентуації та образливість, афективно-екзальтований тип акцентуації та образливість, емотивний тип акцентуації та непоступливість, педантичний тип акцентуації та непоступливість, застрягаючий тип акцентуації та напористість, збудливий тип акцентуації та запальність, дістемічний тип акцентуації та напористість, дістемічний тип акцентуації та нетерпимість до чужої думки, тривожно-боязливий тип акцентуації та нетерпимість до чужої думки, циклотимічний тип акцентуації та образливість, циклотимічний тип акцентуації та нетерпимість до чужої думки, циклотимічний тип акцентуації та підозрілість, застрягаючий тип акцентуації та образливість, застрягаючий тип акцентуації та підозрілість, демонстративний тип акцентуації та непоступливість, педантичний тип акцентуації та напористість, застрягаючий тип акцентуації та непоступливість, гіпертимний тип темпераменту та непоступливість, тривожно-боязливий тип акцентуації та запальність, тривожно-боязливий тип акцентуації та образливість, дістемічний тип акцентуації та підозрілість, гіпертимний тип акцентуації та безкомпромісність. Зворотні зв'язки було виявлено між:

збудливий тип акцентуації та мстивість, емотивний тип акцентуації та мстивість, застрягаючий тип акцентуації та запальність, дістемічний тип акцентуації та запальність, емотивний тип акцентуації та підозрілість.

Висновки. Теоретичний аналіз та емпіричне дослідження взаємозв'язку стратегій поведінки у конфліктних ситуаціях й акцентуацій характеру дозволяє зробити наступні висновки, що акцентуації характеру – це крайні варіанти норми, при яких окремі риси характеру надмірно посилені, унаслідок чого виявляється виборча уразливість відносно певного роду психогенних впливів при добрій і навіть підвищеній стійкості до інших.

Існує десять типів акцентуацій характеру: демонстративний, педантичний, застрягаючий, збудливий, гіпертимний, дістемічний, тривожно-боязливий, циклотимічний, афективно-екзальтований та емотивний. Вони є основою вибору поведінки у житті, стилю життя. У конфліктній ситуації, залежно від акцентуації характеру, людина може боротися за свою правоту, свої цілі, а може прийняти усі вимоги іншої сторони, або піти на компроміс чи співпрацю, щоб вирішити конфлікт позитивно для обох сторін. Вести себе агресивно, іти до перемоги не дивлячись ні на що, чи навіть не намагатися сказати щось проти, а мовчки прийняти усі умови іншого, не вступаючи конфлікт.

Акцентуації характеру починають яскраво проявляти себе у підлітковому віці. Саме тому кажуть, що підлітковий вік – це важкий вік, як для підлітків, так й для їх батьків, тому що людина змінюється, змінюються інтереси, поведінка.

Чисті акцентуації характеру, на щастя, зустрічаються дуже рідко. Здебільшого люди мають змішані типи акцентуацій – переваги однієї акцентуації компенсують недоліки іншої. Також, це відкриває більше варіантів вибору стратегії у конфлікті у залежності від конкретної ситуації.

Дослідження взаємозв'язку стратегій поведінки у конфліктних ситуаціях й акцентуацій характеру у курсантів і студентів дозволило нам отримати дані, які вказують на наявність між ними зв'язку. Найбільш вираженими є взаємозв'язки між застрягаючим типом акцентуації та типом поведінки змагання, афективно-екзальтованим типом акцентуації та типом поведінки пристосування, циклотимічним типом акцентуації та типом поведінки уникнення, циклотимічним типом акцентуації та типом поведінки змагання, афективно-екзальтованим типом акцентуації та типом поведінки змагання.

Підводячи підсумки можна сказати, що наша гіпотеза про наявність взаємозв'язку між стратегіями поведінки у конфліктних ситуаціях й акцентуацій характеру у курсантів і студентів знайшла підтвердження у нашому дослідженні за наступними шкалами:

- застрягаючий тип акцентуації та змагання, чи пристосування, як стратегія поведінки конфлікті;
- збудливий тип акцентуації та змагання як стратегія поведінки конфлікті;
- тривожно-боязливий тип акцентуації та уникнення, чи пристосування, як стратегія поведінки конфлікті;
- циклотимічний тип акцентуації та змагання, чи уникнення, як стратегія поведінки конфлікті;

- афективно-екзальтований тип акцентуації та пристосування, як стратегія поведінки конфлікту;

- емотивний та співпраця тип акцентуації, чи компроміс, як стратегія поведінки конфлікту.

Взаємозв'язку стратегій поведінки у конфлікті не було виявлено на достовірному рівні з демонстративним, педантичним, гіпертимним, дістемічним типами акцентуацій тому, що данні акцентуації не притаманні нашій групі досліджених.

Література:

1. Гишпенрейтер Ю. Б. Психология индивидуальных различий: [тесты] / Ю. Б. Гишпенрейтер, В. Я. Романова // Психология индивидуальных различий: [тесты]. – М.: МГУ, 1982. – 64-68 с.
2. Гуревич К. М. Психологическая диагностика: проблемы и исследования / К. М. Гуревич. – М.: Наука, 1981. – 250 с.
3. Крылов А. А. Психология: [учебник] / А. Крылов. – М.: МГУ, 1998. – 353 с.
4. Личко А. Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков. Психология индивидуальных различий. Тексты / А. Личко [под ред. Ю. Б. Гишпенрейтер, В. Я. Романова]. – М.: Изд-во МГУ, 1982. – 318 с.
5. Реан А. А. Социальная педагогическая психология / А. А. Реан, Я. Л. Коломинский // Социальная педагогическая психология. – П.: «Центр учебной литературы», 1998. – 340 с.